

KÉPESSY IMRE*

Az út a kiegyezéshez

1. Előzmények

1859 nyarán, a szárd-francia-osztrák háború kimenetelét egyértelműen eldöntő solferino-i csatában elszenvedett vereséget követően nyilvánvalóvá váltak a neoabszolutizmus rendszerének gyengeségei. Ez korántsem jelentette azt, hogy önmagában az olasz egységért kirobbant konfliktus elvesztése roppantotta volna meg az ekkor már egy évtizede *Ferenc József* által vezetett birodalmat. *Hanák Péter* szerint e berendezkedés valójában sosem volt stabil: a teljesen centralizált „Gesamtstaatot” a Habsburgok fegyveres erővel és ellenforradalmi eszközökkel teremtették meg, és azt egyedül a katonai és bürokratikus diktatúra tartotta fenn.¹ Az 1850-es évek külpolitikai kudarcai – ezek közül főként Ausztriának a krími háborúban vállalt szerepét kell kiemelni – nemzetközileg elszigeteltté tették a birodalmat.² Belpolitikai téren állandó problémát okozott, hogy Magyarország, az örökösen rebellis „tartomány” helyzete sem került megnyugtatóan rendezésre, aminek következtében az 1850-es évek végére újra éledezni kezdtek az ellenzéki hangok, amelyeket a rendőrség sem volt képes teljesen elfojtani. Az évtized végére a legfontosabb problémát az 1848-ban is puszkaporos hordó szerepét betöltő költségvetési hiány okozta, ami a krími háborútól kezdve egyre növekvő problémát és egyre jelentősebb teherként jelentett az egész birodalom számára. A közpénzügyek kérdése akkor kapcsolódott össze a politikai rendszer reformjával, amikor 1859-ben a háborús készülődés időszakában a nagytőkések nem támogatták *Bruckner* miniszter kölcsöntervezetét, főként a pénzügyeket körülvevő alkotmányos garanciák teljes hiánya miatt.³

Bécs még a vereséget követően sem szánta el magát komolyabb lépésekre, de ezen előzmények hatására látták a magyar konzervatív főurak elérkezettnek az időt, hogy felszólaljanak a politikai rendszer átalakítása mellett.⁴ Tették mindezt nem kevésbé saját pozíciójuk megerősítése érdekében, hiszen a neoabszolutizmus időszakában ők sem ré-

---

* tanársegéd, ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék. ORCID ID: 0000-0001-8388-7273

¹ Lásd: HANÁK PÉTER: *1867 európai térben és időben*. MTA Történettudományi Intézete. Budapest, 2001. 20–21. pp.

² A kiegyezés nemzetközi kapcsolatokba való beágyazottságához lásd: RIGÓ BALÁZS: *1867 as the Year of Constitutional Changes Around the World*. ELTE Law Journal 2018/1. szám.

³ Lásd: HANÁK 2001, 21. p.

⁴ Lásd: KECSKEMÉTHY AURÉL: *Vázlatok egy év történetéből*. Emich Gusztáv akadémiai nyomdász. Pest, 1862. 5. p.

szerűlhetek a hatalom gyakorlásában. 1959 nyarán elsőként *Dessewffy Emil* aktivizálta magát, tervezete – mely sok szempontból az Októberi Diploma alapját képezte – Magyarország vonatkozásában az 1847-es rendi alkotmány modernizálását célozta, átelve az 1848-as átalakulás szociális reformjait, de elvetve a „theoretikus” szabadelvűséget. Javaslata egyfelől a dinasztikus érdekek, másrészt a főurak ekkoriban már javarészt illuzórikus hatalmának megőrzésére szolgált. Ezen folyamatot a császár által levezetett „alkotmányos államcsínyben” gondolkodva vélte megvalósíthatónak.⁵ A háborús vereséget követően azonban a hatalmon lévők még nem hajlottak mélyreható reformokra. A részben újjáalakított bécsi kormányzat egyelőre csak kisebb változtatásokat irányzott előre, valamint 1859 második felében a Habsburg-udvarnak még nem igazán volt konzekvens álláspontja Magyarország jövőjét illetően – eleinte úgy tűnt, hajlanak arra, hogy némi engedményeket nyújtsanak, de csakhamar visszakoztak és a kemény kéz politikájához tértek vissza.⁶

2. Az októberi diploma

Fél évvel később, 1860 elején – a pénzügyi helyzet rosszabbodásával egyidejűleg – a császár bizalmát ismételten elnyerő *Windischgrätz* herceget bízták meg azzal, hogy tárgyalásokat vezessen a magyar ókonzervatívokkal.⁷ A császár e döntése a bécsi kormány nemtetszését vonta maga után, akiket az uralkodó lényegében kikapcsolt e folyamatból. A lépés indokál a szakirodalomban azt tüntetik fel leginkább, miszerint ezidőtájt ismerte fel a bécsi udvar azt, hogy pénzügyi és az alkotmányos konszolidáció egymást kölcsönösen feltételezi, és utóbbin keresztül az előbbi mindenképpen azt igényli, hogy a dinasztia kiegyezzen Magyarországgal.⁸ A folyamat egyik első lépéseként került sor a Reichsrat felélesztésére és létszámának 1860. március 5-én bekövetkezett bővítésére. További fontos fejleményt jelentett azon 1860. július 17-én kihirdetett császári rendelet, amely kimondta, hogy a Birodalmi Tanács jóváhagyása nélkül új adót kivetni és új államkölcsonst felvenni nem szabad.⁹ Ezen fórum ugyan ahhoz még e változásokat követően is elégtelennek bizonyult, hogy a császár hatalmával szemben ellenpólusként szolgáljon, de egy szempontból elvitathatatlan a szerepe: lehetőséget kínált arra, hogy a különböző tartományok ókonzervatív politikusai párttá szerveződjenek. Az októberi diploma felé vezető út vonatkozásában a már említett *Windischgrätz* herceg valamint az 1860 márciusától Magyarország főkormányzói pozícióját betöltő *Benedek Lajos* tábornagy mellett főként *Szécsen Antal*¹⁰, *Apponyi György*¹¹ és ifj. *Mailáth György*¹² sze-

⁵ HANÁK 2001, 22. p.

⁶ HANÁK 2001, 24. p.

⁷ HANÁK 2001, 29. p.

⁸ HANÁK 2001, 31. p.

⁹ HANÁK idézi: REDLICH, JOSEF: *Emperor Francis Joseph of Austria*. Hamden, Conn., 1965. I. k., 514. p.

¹⁰ Szécsen Antal – konzervatív politikus, tárca nélküli miniszter, történész, az MTA tagja, 1889-től 1894-ig a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

¹¹ Apponyi György – 1848-ban Magyarország főkancellárja, konzervatív politikus, udvari kancellár, az uralkodó régi bizalmasa, a korábbi kiegyezési tervezet elkészítője, Mailáth György halála után 1861–63-ig országbíró.

¹² Ifj. Mailáth György – 1848-ban Magyarország főkancellárja, konzervatív politikus, udvari kancellár, az uralkodó régi bizalmasa, a korábbi kiegyezési tervezet elkészítője, Mailáth György halála után 1861–63-ig országbíró.

repét kell kihangsúlyozni, akik *Richard Clam-Martinic*-csal¹³ közösen tárták 1860. augusztus 25-én a császár elé elképzeléseiket.¹⁴ A reformtervezetnek lényegében két alappillére volt: az egyik az ún. „történeti-politikai egyéniségek” elismerését jelentette (ami alatt a magyar korona és a cseh korona országait, az osztrák-német tartományokat és Galíciát értették), másrészt a birodalom egységének biztosítása érdekében a külügy, hadügy, pénzügy, vám- és kereskedelemügy egységes vezetésére és ellenőrzésére tettek javaslatot.¹⁵ Hazánk szemszögéből vizsgálva a tervezetet elmondhatjuk, hogy annak értelmében visszaállításra került volna a magyar országgyűlés, míg a végrehajtó hatalmat az 1847-es állapotnak megfelelően a „rég”i rendi intézmények gyakorolták volna. Birodalmi szinten ezekhez párosult a rendkívül korlátozott jogkörökkel bíró Reichsrat és a Magyarország vonatkozásában egyedül a fentebb vázolt közös ügyekben illetékes birodalmi kormány. Szűk két hónappal később, ezen alapelvek figyelembevételével alkotta meg és hirdette ki az uralkodó „a *pragmatica sanctio* [alapján] és teljhatalma erejénél fogva”¹⁶ az októberi diplomát.

Hanák olyan alaptörvényként határozza meg a diplomát, mint amely „a birodalom országai és tartományai „történelmi jogtudatának” és különböző rendi eredetű jogviszonyainak elismerését, de egyúttal az oszthatatlanság és elválaszthatatlanság kapcsainak a teljhatalom erejével való újraszabályozását”¹⁷ is eredményezte. A már évszázadok óta abszolutisztikusan kormányzott örökös tartományok számára nyilván kevésbé jelentett ez a helyzet problémát, mint azon Magyarország számára, mely a polgári átalakulást is alkotmányos intézményei közreműködésével vitte végbe. Ezzel együtt a diploma a tekintetben valóban egy fontos lépcsőfokot jelentett a kiegyezés irányába, hogy az uralkodó annak alapjául az ókonzervatív politikusok javaslatára a *Pragmatica Sanctio*-t választotta¹⁸, ami egyúttal azt is jelentette, hogy Bécs – egy évtized után – elmozdult a jogvesztés elméletétől. Ezt azt jelentette, hogy még ha korlátok között is, de a jogfolytonosság elvét figyelembe véve kívánta a király az alkotmányos reformot keresztyűlvinni. Ezzel kapcsolatban felhívja figyelmünket *Hanák* arra az ellentmondásra, miszerint az uralkodó egyfelől felhasználta a *pragmatica sanctio*-t (mint közös jogalapot) arra, hogy demonstrálja a jogfolytonossághoz való visszatérést, de ezzel együtt az 1723-as törvénycikkek szolgáltattak *Ferenc József* számára ürügyet arra is, hogy az 1848-as törvényeket teljhatalommal kiiktassa – e kettőt ugyanis a császár egymással ellentétben állónak tekintette.¹⁹

¹² Székelyi (ifj.) Mailáth György – országbíró, a főrendiház elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia igazgató tanácsának tagja. Lásd: BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: „*Római fő Justitia székében*” Székelyi (ifj.) Mailáth György pályája (1818–1883). *A Kúria és elnökei I.* HVG-ORAC. Budapest, 2014. 33–64. pp.

¹³ Teljes nevén Richard Maria Karel hrabě Clam-Martinic, osztrák és cseh főúri családok sarja, konzervatív politikus, 1867 és 1891 között megszakításokkal a cseh tartományi gyűlés képviselője, 1879 és 1888 között a Reichsrat tagja, majd 1889 és 1891 között a cseh főrendi ház tagja.

¹⁴ HANÁK 2001, 34. p.

¹⁵ HANÁK 2001, 35. p.

¹⁶ HANÁK 2001, 37. p.

¹⁷ U.o.

¹⁸ Ezen törvénycikkek vonatkozásában mindenképp meg kell említeni, hogy ezeket lényegében egészen 1857-ig kizárólagosan a trónöröklés rendjét szabályozó törvényeknek tekintették. Lásd: HANÁK 2001, 150. p.

¹⁹ Jól mutatja ezt a következő idézet: 1848-iki törvények azon cikkelyeit, melyek összbírodalmunk válthatlan érdekeinek szükséges biztosítékaival (...) ellentétben állanak, a mint azokat általában eddig soha el nem

A diploma – bár rendkívül rövid életűnek bizonyult – és nem is képezett az ókonzervatív politikusokon kívül senki más számára valódi tárgyalási alapot, de bizonyos elgondolásaiban a magyar politikai élet egy szűk szeglete számára a majdani kiegyenlítés alapjául szolgálhatott 1860-1861 fordulóján. Ez a „szeglet” *Deák Ferencet* és körét,²⁰ azaz a liberális politikusokat jelentette, akik nemcsak az abszolutizmust, hanem a forradalmat is elutasították (szemben pl. az emigráció vezéralakjának számító *Kossuth*-tal, aki ekkor is főként Olaszországra tekintett és bízott egy újabb háború kirobbanásában).²¹ Mint ismeretes, a diploma kétségtelen hátránya volt, hogy a birodalmi ügyekben illetékes „teljes” Reichsrat-ban Magyarország csak egyike volt a tartományoknak, viszont az októberi alaptörvény felfogásában e testület olyan súlytalan tanácsadó és közreműködő testület lehetett csak, hogy azt senki nem tekintette és nem is tekinthette valódi alkotmányos törvényhozó szervnek. A Birodalmi Tanács illetén jogállása ugyan lehetővé tette volna az államfő számára közös ügyek abszolutisztikus kezelését, de Deákék álláspontja szerint ennek ellenszeréül szolgálhatott volna a magyar országgyűlés, ha annak jogállását teljes mértékben helyreállítják. Egyebekben viszont a „szűkebb” (a magyar követek nélküli) Reichsrat és a magyar országgyűlés egymással lényegében paritásban állt volna.²² A kormány esetében ugyanerről beszélhetünk: a kül-, had- és pénzügyminiszter kivételével a bécsi kormány már csak „Ausztriára” kiterjedően gyakorolhatta volna a végrehajtó hatalmat, míg egy esetleges alkotmányos fejlődés mutatott volna abban az irányba, hogy Magyarországon a rendi kormányshoz helyébe lépjen az ismételten felállítandó, önálló magyar kormány.²³ Egyetértve *Hanák Péterrel*, e konstrukció a törvényhozó és végrehajtó hatalom vonatkozásában magában hordozta a későbbi dualista berendezkedés néhány alapelvét még abban az esetben is, ha a készítőinek akarata valószínűleg nem erre irányult.

Mindezek fényében érthető volt *Deák* dilemmája 1860-1861 fordulóján, akit *Eötvös Józseffel* együtt audienciára hívott magához az uralkodó. *Eötvös* szerint a császár kijelentette, hogy ha a pénzügyre kiegyenlítés, a hadügyre nézve egyesség létesíthető, ő kész lenne a 48-at concedálni”.²⁴ A kiegyezési hajlandóságot erősítette azon 1860. december 31-én született döntés, miszerint Vajdaságot és Muraközt visszacsatolják Magyarországhoz, illetve ekkor döntöttek az országgyűlés összehívásáról is, valamint kegyelmet kapott *Teleki László* és amnesztiát hirdettek a politikai bűncselekmények okán elítélt személyek számára.²⁵ Ehhez hozzátartozik, hogy Deákék nyilvánosan ugyan 48-as alapon vitáztak és a teljes alkotmányosság visszaállítása mellett álltak ki, de bizalmas beszélgetésekben hozzátették, hogy az áprilisi törvények *utólagos* felülvizsgálatától

ismertük, úgy jövőre is elismerni – mire Magunkat személyesen kötelezve nem tartjuk – nem fogjuk.”

Lásd: *Képviselőházi irományok* 1861. 44. sz. 174. p.

²⁰ Deák szerint három párt létezett ekkoriban: a diplomát elfogadó ókonzervatívok, a törvény korlátai között maradó liberálisok – akikről megjegyezte, hogy sajnálatosan nagy kisebbségben vannak, valamint „a nemzet maga, vagyis annak 99/100-ad része, teljes elszakadást akar Ausztriától”. Lásd: *Idősb Szögény-Marich László országbíró emlékiratai*, III. kötet. Budapest, 1917–1918. 65. p., HANÁK, 2001, 44–45. pp.

²¹ HANÁK 2001, 143. p.

²² HANÁK 2001, 66. p.

²³ HANÁK 2001, 67. p.

²⁴ HANÁK idézi: *Lónyay tájékoztatása az Eötvössel folytatott 1861. márciusi beszélgetéséről*. Lásd: KÖNYI MANÓ: *Deák Ferencz Beszédei*. Franklin Társulat. Budapest, 1889, II. kötet, 592–593. pp.

²⁵ HANÁK 2001, 59. p.

nem zárkózna el, és ezen álláspontjukat lényegében egészen a kiegyezés pillanatáig következetesen képviselték.²⁶ Ezeket az álmokat azonban hamarosan szertefoszlatta *Schmerling* államminiszterre történő kinevezése, aki a diplomát egyértelműen elutasító reakciók hatására akként érvelt, hogy ha Magyarország nem lehet támaszkodni a helyzet konszolidálása érdekében, akkor az osztrák-német tartományokra kell. Az ő politikai irányvonalának megfelelően született meg 1861 februárjában azon pátens, amely lényeges korrekciót eredményezve évekre odázta el a kiegyezés lehetőségét.²⁷

A februári pátens alapvető pontokon változtatta meg az októberi diploma koncepcióját – ennek *Szécsen Antal* a tárgyalásokon hangot is adott, mondván, hogy az sérti Magyarország jogait, míg *Rechberg* azzal opponálta a javaslatot, hogy szerinte az elzárja a megbékélési irányzatot. *Schmerling* ezt tagadva, a magyar ellenállással magyarázta a módosításokat.²⁸ A legmarkánsabb különbséget az jelentette, Birodalmi Tanácsot összbírodalmi törvényhozó testületté kívánták emelni (amely ugyanakkor a nyugati mintától eltérően nem rendelkezett olyan alapvető jogokkal, mint az évenkénti költségvetés elfogadása), továbbá a pátens csak egyetlen alkotmányos kormányban gondolkodott, amely viszont nem lett volna felelős a parlamentnek. A hasonlóságot az jelentette, hogy külügy és a hadügy változatlanul császári felségjog maradt,²⁹ viszont ez a közjogi berendezkedés már egyértelműen összeférhetetlen volt mind az áprilisi törvényekkel, mint a magyar országgyűlés jogkörével. Ennek következtében a centralista fordulat *Deák* körét is visszaterelte az 1848-as törvények maradéktalan visszaállításának mezejére.

3. Az 1861. évi feliratok

A néhány hónappal később összehívott országgyűlést az uralkodó nevében *Apponyi György* országbíró nyitotta meg. A trónbeszédben a király az alkotmányos állapotok visszaállítása mellett azoknak a [változott] viszonyokhoz idomítását is előirányozta.³⁰ Felhívta a képviselők figyelmét arra, hogy Magyarország alkotmányos intézményeit teljes mértékben nem állt módjában visszaállítani (e helyütt megemlítve a nemzetiségek igényeit), valamint kijelentette, hogy az időközben bevezetett rendeletek a jövőbeni alkotmányos rendezésig továbbra is érvényben maradnak.

A trónbeszédre adandó válaszként megszerkesztendő feliratban *Deák* (és a mögé egyértelműen felsorakozó többség) egyértelműen elvetette az októberi diplomát, mint lehetséges megoldási módozatot és az ókonzervatívokhoz hasonlóan a *pragmatica sanctio* alapján, de az ő koncepciójuktól eltérően kívánta rendezni Magyarország helyzetét. Június negyedikén az utolsó szó jogán azzal érvelt a felirati vitában, hogy azért tekinti *pragmatica sanctio*-t alapnak, mert az „nem egyszerű törvény, nem octroyozott adomány vagy ígéret, hanem kölcsönös egyezkedés folytán kötött alapszerződés”,³¹ majd utalt az 1791. évi országgyűlésen a királyi hitlevél tárgyában született második

²⁶ HANÁK 2001, 53. p.

²⁷ U.o.

²⁸ HANÁK 2001, 65. p.

²⁹ Lásd: HANÁK 2001, 67. p.

³⁰ Lásd: KÓNYI MANÓ: *Deák Ferencz Beszédei*. Franklin Társulat. Budapest, 1889, III. kötet. 5. p.

³¹ KÓNYI III. 49. p.

feliratra, amiben az szerepelt, hogy „A magyar nemzet a koronát a fölséges ausztriai háznak, elsőbbsen fiágra, későbbben a nőágra is, kétoldalú – vagyis inkább kölcsönös – szerződés mellett, s azon föltétel alatt adta által, hogy a királyválasztás jogát kivéve, a nemzetnek minden előbb fennállott jogai sértetlenül megtartassanak.”³² Azaz az ókonzervatívoktól eltérően ő nem a birodalmi egység, hanem Magyarország önállóságának biztosítása érdekében használta pajzsként az 1723-as törvénycikkeket. Az alapgondolatot feltehetőleg azért vette át, mert a *pragmatica sanctio*-t alkotó sarkalatos törvények kétoldalú szerződésként egyszerre igazolták az abszolutizmus, a magyar alkotmány függesztésének tarthatatlanságát.³³

Deák utalt arra a már korábban is említett évrre, miszerint „A fejedelemnek és a nemzetnek jogai az örökösödési szerződéseken alapulnak, melyeket a feleknek megváltoztatni nem szabad”,³⁴ valamint azt vallotta, hogy a *pragmatica sanctio* „nemcsak magát a nőági trónöröklésnek elfogadását, hanem annak a nemzet részéről kikötött s az ország jogainak biztosítására szolgáló feltételeit is magában foglalja”.³⁵ Azaz az uralkodó az ezen törvénycikkekben garantált belkormányzati önállóság okán sem nem módosíthatta egyoldalúan az ország közjogi státuszát, és végképp nem függeszthette volna fel az érvényesen elfogadott törvények végrehajtását az országgyűlés beleegyezése nélkül, aminek következtében az 1848-as törvények érvényességét sem vonhatta volna kétségbe.³⁶ *Deák* a feliratban egyértelmű állást foglalt a magyar koronai országait és az örökös tartományokat összekapcsoló viszony ügyében, hangsúlyozva egyrészt azt, hogy mi elsősorban az uralkodóházzal és nem az örökös tartományokkal léptünk kapcsolatba a *pragmatica sanctio* által, másrészt ismét utalt az 1791. évi 10. törvénycikkben foglaltakra. Ennek alapján Ausztria és Magyarország vonatkozásában kijelentette, hogy „kapcsolat van közöttünk ami az uralkodóház ugyanazonosságából áll, vagyis a personal-unio, ennél szorosabb kapcsolatnak nyoma törvényeinkben nincs”.³⁷

A *Pragmatica Sanctio*-val kapcsolatban megjegyzendő, hogy a törvénycikkek elfogadását megelőzően *Esterházy Pál* nádor valóban azt javasolta, hogy a jövőendő uralkodó(nő) Magyarországot az örökös tartományokkal „indivisibiliter ac inseparabiliter” birtokolja és ezek vállalják Magyarország katonai védelmét. Ezen túlmenően indítványozta a hazánk és a tartományok közötti viszony tisztázását, valamint Magyarország kormányzati és törvényhozási önállóságának garantálását.³⁸ A törvénycikkekbe tételesen bekerült az elválaszthatatlanul és feloszthatatlanul birtoklás elve, valamint a védelmi unió kifejezés is. Ez utóbbi komoly értelmezési vitákat eredményezett, alatta a korabeli rendek azonban elsősorban az anyagi támogatást értették, és nem azt a fajta reáluniót, amit *Ferenc József* az Októberi Diplomával kívánt megvalósítani. E többértelmű megfogalmazásba ugyanakkor lehetséges volt Magyarország és Ausztria közjogi viszonyá-

³² KÖNYI III. 49–50. pp.

³³ E dokumentumban található azon híres tétel is, miszerint az ország „alkotmányos önállóságát s törvényes függetlenségét semmi tekinteteknek, semmi érdekeknek föl nem áldozhatjuk.” Lásd: Képviselőházi irományok, 1861. 37. szám, 151–152. pp., továbbá: HANÁK 2001, 87. p.

³⁴ KÖNYI III. 50. p.

³⁵ KÖNYI III. 64. p.

³⁶ HANÁK, 2001, 156. p.

³⁷ Lásd: *Képviselőházi napló* 1861. I. kötet, XXI. ülés, 106. p.

³⁸ HANÁK 2001, 146. p.

nak azon válfaját „belelátni”, amit a jövőre vonatkoztatva a liberális politikusok el kívántak érni – Deákék csoportjának e körülmény kifejezetten hasznára is vált. (Az 1865-ben megjelent Adalék a magyar közjoghoz című munkájában Deák a „legszorosabb perszónálunióként” határozta meg e viszonyt, amiből következtek a „közös érintkezések”, de még ekkor is fenntartotta, hogy e kapcsolat sosem változott reálunióvá.)³⁹

A királyi válasz július 21-én érkezett: Ferenc József egyrészt vitatta, hogy a *pragmatica sanctio* perszónáluniót hozott volna létre,⁴⁰ majd hatalmi szóval utasította az országgyűlést februári pátens elfogadására és az 1848-as alkotmány ennek megfelelő módosítására. Az áprilisi törvények vonatkozásában az uralkodó kifejtette, hogy „1848-iki törvények azon czikkelyeit, melyek összbírodalmunk válhatlan érdekeinek szükséges biztosítékaival (...) ellentétben állanak, a mint azokat általában eddig soha el nem ismertük, úgy jövőre is elismerni – mire Magunkat személyesen kötelezve nem tartjuk – nem fogjuk.”⁴¹ Hozzátette azt is, hogy „ezen törvények foganatosítása már az év első felében minden kételyt kizáró módon feltárta mindazon veszélyeket, melyek (...) az összes bírodalmat (...) fenyegetik [miután a kapcsolatokat] a személyes unió korlátozott körére szorítani szándékoltatott.”⁴² Az uralkodó ezen túlmenően nem ismerte el az Erdéllyel való uniót (merthogy „a szász és román nemzet szabad beleegyezése nélkül lön elhatározva”),⁴³ és annak megtörténtét a jövőben is feltételekhez kötötte (mint pl. a nem magyar népek jogainak elismerése). Ezen felül a király figyelmeztetett a fennálló jogszabályok és intézkedések megtartására.⁴⁴

Az országgyűlés feloszlását már csak egy dolog előzte meg: a válaszfelirat elkészülte. Deák egyfelől leszögezte azon tételt, miszerint csak az 1848-as törvények teljes visszaállítását követően kerülhet sor azok módosítására, valamint hozzátette, hogy ezen törvények megerősítésére nincs szükség, „mert azok már 1848-ban királyi megerősítéssel szentesítettek.”⁴⁵ A perszónál-unió tézisének megerősítve tagadta, hogy az áprilisi törvények bármely más ország vagy nép jogát sérthették volna, hiszen Magyarország csak alkotmányos önállóságából kiindulva, saját törvényhozása által intézkedett önügyei felett. Ehhez hozzáfűzte azt is, hogy e törvénycikkek nem módosítottak valójában semennyit a már korábban is létezett közjogi kapcsolatokon és visszautasította a király azon állítását, miszerint az áprilisi törvények még a magyar közjoggal ellentétben álltak volna.⁴⁶ Igaz, hozzátette: „Nem akarjuk mi a bírodalom fönnállását veszélyeztetni, hisz a personal-unio is kapcsolat, melyből közös viszonyok származnak”⁴⁷, sőt a magyar országgyűlés tagjai hajlandónak mutatkoztak az osztrák államadósság ügyében a méltanyosság alapján is részt vállalni, de ezzel együtt elfogadhatatlannak tartották a Magyarországra alárendeltségére irányuló törekvéseket. Deák emellett visszatért az első feliratban megfogalmazott tételéhez, miszerint „Felségedet, hacsak ismét abszolút hatalommal

³⁹ DEÁK FERENC: *Adalék a magyar közjoghoz*. Lásd: KÖNYI III. k., 373. p., illetve HANÁK 2001, 139. p.

⁴⁰ Lásd: KÖNYI III. 128.

⁴¹ *Képviselőházi irományok* 1861. 44. sz. 174. p.

⁴² KÖNYI III. 129.

⁴³ KÖNYI III. 132.

⁴⁴ KÖNYI III. 135.

⁴⁵ KÖNYI III. 179.

⁴⁶ Lásd: KÖNYI III. 168.

⁴⁷ *Képviselőházi irományok* 1861. 49. sz. 233. p.

uralkodni nem akar, a teljhatalmú törvényhozás nem illelheti”.⁴⁸ Felhívta a figyelmet arra, hogy törvényeket csak az arra hivatott tényezők hozhatnak, szentesített törvényeket pedig csak „az összes törvényhozás törölhet el.” Ebből következően az országgyűlést arra utasítani, hogy fogadja el az uralkodó parancsát törvény gyanánt, csak abszolútizmusnak tekinthető, bármilyen alkotmányos mezt ölt is fel.⁴⁹

4. Az 1865-ös országgyűlés összehívása

Az 1860-1861. évi közjogi kísérletek kudarcát, valamint a *Schmerling* nevével fémjelzett 4 éves provizóriumot követően, 1865. december 10-ére hívta össze *Ferenc József* a magyar országgyűlést, amelynek képviselőházába (az 1861. évihez hasonlóan) az 1848. évi 5. törvénycikk alapján választották a képviselőket. A választásokat abszolút többséggel, 57% fölötti mandátumarányral a Deák-párt nyerte.⁵⁰ A tanácskozásokat megnyitó trónbeszédében az akkor már 16 éve uralkodó, ámde még mindig meg nem koronázott államfő úgy tűnt,⁵¹ hogy ekkorra már véglegesen szakított a *Verwirkungstheorie*-vel, és még ha korlátok között is, de ismét kísérletet tesz Magyarország közjogi státuszának rendezésére.

A király trónbeszédében (csakúgy, mint 1861-ben) a birodalmát összekötő kapocsként a *Pragmatica Sanctio*t jelölte meg, mint kölcsönösen elismert jogalapot. Az uralkodónak az 1861-es országgyűlés tapasztalataiból kiindulva mindenekelőtt az 1723. évi törvényeknek a magyar korona országainak épségét, azaz területi integritását garantáló rendelkezéseire kellett tekintettel lennie. Ennek megfelelően a király mind Magyarország, mind az ismételten összehívott erdélyi országgyűlés számára komoly megfontolás tárgyául javasolta az Erdéllyel való uniót kölcsönösen kimondó 1848-as törvénycikkeket, valamint felhívta Horvát-Szlavónországokat is arra, hogy képviselőket küldjenek a magyar törvényhozásba, a két ország közötti viszony tartós rendezése érdekében. Az 1723. évi 1., 2. és 3. törvénycikkek vonatkozásában kiemelendő, hogy a király is utalt azon, a kiegyezési tárgyalások során Deák által is folyamatosan hangsúlyozott tételre, miszerint ezen alaptörvények a Habsburgok birodalmának egysége mellett Magyarország közjogi és belkormányzati önállóságát is biztosították. A trónbeszédben az uralkodó szólt még a *Pragmatica Sanctio*ból levezetett közös védelmi kötelezettségről is, amivel a közös ügyek szükségzerű létezését kívánta igazolni. Ezekkel kapcsolatban *Ferenc József* megjegyezte, hogy a „lényegileg változott viszonyok” alapvető változást igényelnek, főként arra való tekintettel, hogy a császár „a többi országait és tartományait is alkotmányos jogokkal ruházta fel”,⁵² amiből következően a közös ügyek kezelésénél ezeknek (az országoknak) alkotmányyszerű befolyása sem volt immár mellőzhető. A király azt is hangsúlyozta, hogy „a diplomában foglalt közös ügyek közös alkotmányyszerű

⁴⁸ KÓNYI III. 169.

⁴⁹ Lásd: HANÁK 2001, 90–91. pp.

⁵⁰ HERMANN RÓBERT, M. KISS SÁNDOR, SOLTÉSZ IVÁN, *et. al.*: *A magyar országgyűlés*. Az Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2011. 15. p.

⁵¹ HANÁK 2001, 75. p.

⁵² Lásd: *Képviselőházi irományok*, 1865. I. kötet, 1. szám, 2. p.

kezelése Birodalmunk egységes létének és hatalmi állásának elutasíthatatlan követelményévé vált, mely elől minden egyéb tekintetnek háttérbe kell vonulnia”.⁵³

A trónbeszéd ezen pontjára többen is reagáltak. *Ghyczy Kálmán* (az 1861-es Határozati Párt tagja, korábbi nádori ítélőmester és az 1848. évi áprilisi törvények egyik „atyja”) elmondta, hogy a *pragmatica sanctio*ban (...) „a közös ügyek létezésének alapja, s oly tág értelmezése, (...) mint a kir. trónbeszédben is fel van állítva (...) benne nem foglaltatik; (...) mert a külügyek, a *pragmatica sanctio*nak elfogadása előtt is, Magyarország és a cs. kir. örökös tartományokra nézve közös fejedelmeink által együtt és egyetemleg közösen kezeltettek; 1848-ig pedig, a midőn a közös viszonyok törvényeinkben először említették, a külügyeken és némely közös katonai testületeken kívül Magyarországnak a cs. kir. örökös tartományokkal törvény szerint más közös ügye nem is volt.”⁵⁴

Ami az osztrák tartományok alkotmánnyal való felruházását illeti, a trónbeszéd ezen pontja szintén komoly vitákat szült a magyar közéletben, illetve a parlament plénümán is szóba került e kérdés. Ahhoz képest, hogy maga *Kossuth* volt az, aki 1848. március 3-ai felirati javaslatában elengedhetetlennek tartotta a birodalom másik felének alkotmányos átalakulását, illetve Deák is szükségesnek vélte az alkotmányos rendezést a Lajtán túli tartományokban, az októberi diplomában illetve a februári pátensben előirányzott, (és utóbbiban egyértelműen osztrák dominanciára épülő) rendszer mégis bizmatatlanságot szült a magyar honatyák és a közvélemény egy részében.

Ezügyben *Eötvös József* szólalt fel, védelmébe véve az osztrák alkotmányos átalakulást. Egyfelől ironikusan azzal érvelt, hogy: „Ha a nemzet s királya közötti egyetértés lenne szükséges, ki azt, mire a magyar nemzettel megegyezik, mint Ausztria abszolút uralkodója, a birodalom másik felében megparancsolhatná; (...) hamarabb juthatnánk oly valamihez, mit kiegyenlítésnek nevezünk”⁵⁵ – de hozzátette, hogy ez esetben viszont semmi sem garantálná e kompromisszum időállóságát. Érvelését azzal folytatta, hogy az „a fejedelem, ki ha a Lajtán túl is alkotmányos népek felett uralkodik, Magyarország beolvasztása által nem nyerne semmivel több hatalmat, mint melyet mint alkotmányos király hazánk felett gyakorol.”⁵⁶ Felszólalása végén már a tervezett dualista átalakulás stabilitása egyik megkerülhetetlen elemének mondta azt, hogy e folyamat birodalom mindkét felében alkotmányosan végbemenjen: „Miután az önállás, melylyel Magyarország saját ügyeit kormányozza, a birodalom másik felének hasonló állását föltételezi: biztosan előre látható, hogy saját jogaink védelmében Ausztria alkotmányos népeinek támogatására számolhatunk, míg az a birodalom hatalmának és érdekének veszélyeztetése nélkül lehetséges.”⁵⁷

Összefoglalva: a trónbeszéd ugyan megteremtette a későbbi kiegyezés előfeltételeit, de még nem jelentette annak végleges konstrukciójának elfogadását: *Ferenc József* számára 1865 végén még mindig az októberi diploma és a februári pátens képezte a tárgyalási kiindulópontot. 1861-hez képest azonban annyiban változott a helyzet, hogy az uralkodó a diplomát és a nyílt parancsot már nem oktrojálni, hanem a magyar ország-

⁵³ U.o.

⁵⁴ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIV. országos ülés, 184. p.

⁵⁵ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIV. országos ülés, 176. p.

⁵⁶ U.o.

⁵⁷ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIV. országos ülés, 177. p.

gyűléssel megtárgyaltatni kívánta – igaz, azzal a feltétellel, miszerint csak olyan módosítási javaslatok elkészítésével bízta meg az ország főrendeit és képviselőit, amelyek a birodalom létével összhangban vannak.

A trónbeszéd kitért az 1848-as törvények kérdésére is, azon rendelkezések módosítását előirányozva, melyek a fejedelmi jogokra és a kormányzat hatáskörére vonatkoztak. 1861-hez képest itt is megfigyelhetünk egy fontos változást, hiszen az uralkodó egyértelműen kijelentette, hogy *az áprilisi törvények alaki érvényességük tekintetében kifogás alá nem eshetnek*. Igaz, Ferenc József egyből hozzátette, miszerint a birodalom hatalmi állása, a fejedelmi jogok érvényessége és a társországek méltó igényei kizárják, hogy ezeket változatlan formában hatályba léptesse.⁵⁸ A magyar alkotmányosság helyreállítása szempontjából ennek azért volt relevanciája, mert a király szemszögéből nézve az áprilisi törvények egyúttal a koronázás akadályát is jelentették, hiszen az uralkodó nem tartotta lehetségesnek, hogy hitlevelében ezen törvények (változatlan) megtartására, végrehajtására felesküdjön.

5. Jogfolytonosság

A korszakban oly sokat emlegetett elv lényegében a magyar alkotmánynak és a magyar törvényeknek visszaállítását jelentette, amire Deákék számtalan alkalommal utalva kifejtették, hogy ez csak akkor valósulhat meg, ha az áprilisi törvényeket teljesen mértékben visszaállítja az uralkodó (minthogy ezek is annak szerves és elválaszthatatlan részét képezték). Ezzel kapcsolatban jegyezte meg az országgyűlés plénumán *Ghyczy Kálmán*, hogy „véglegesen elvetve és kárhóztatva van a kir. trónbeszédben a jogvesztés elmélete, azt hinnünk kell; de úgy van-e valóban? az a kir. trónbeszédéből nem tetszik ki.”⁵⁹ Hozzátette, hogy „nem a jogfolytonosságnak elve, hanem, a mi ettől lényegesen különbözik, csupán az 1848-dik évi törvényeknek alaki törvényessége van elismerve, ezeknek életbeléptetése mindazáltal most is megtagadtatik”⁶⁰, hiszen a „jogfolytonosságnak elve (...) nem a törvény törvényességének elméleti, gyakorlatilag nem érvényesíthető elismerésében, hanem fogantatásának folytonosságában áll.”⁶¹

Érdemes továbbá a Deák-párti *Szentkirályi Mór* felszólalásából is idézni, mert pontosan összegzi, hogy miként kívánta volna Ferenc József lebonyolítani a kiegyezési tárgyalásokat, és milyen veszélyekkel járhatott volna ezen út számunkra: „Mi készítettünk számotokra egy új *pragmatica sancti*ót; fogadjátok el, vagy ha el nem akarjátok fogadni, készítsetek más javaslatot; de mi nem állunk jót azért, hogy ezen javaslat, melyet ti elfogtok terjeszteni, törvénytényé válik, csak azt mondjuk meg, hogy a 48-diki törvényeket, melyek a *pragmatica sanctio* biztosítéka mellett keletkeztek, mi csak alakilag ismerjük érvényeseknek, és (...) csak akkor fogjuk végrehajtani, ha előbb elismeritek, hogy azokat nem lehet végrehajtani, és a szükséges változtatásokat megtettétek, és köztünk ezek iránt bizonyos egyetértés jött létre: — ezt én, t. ház, nem értem; (...) mert egyáltalában

⁵⁸ Lásd: *Képviselőházi irományok*, 1865. I. kötet, 1. szám, 2. p.

⁵⁹ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIV. országos ülés, 183. p.

⁶⁰ U.o.

⁶¹ U.o.

nem lehet kiszámítani a következményeket, vajon ezek a jogvesztés vagy a jogfolytonosság felé hajlanak-e?”⁶² Hozzátette: „Tegyük föl, hogy mi elismernők, hogy az 1848-ki törvényeket nem lehet végrehajtani, mielőtt át nem vizsgáltatnánk; tegyük föl, hogy ennek következtében ezen törvények átvizsgálásába belebocsátkoznánk, mielőtt ezen törvények végrehajtottak volna; és tegyük föl, a mit minden rosszakarát, minden gyanúsítás nélkül föl lehet tenni, hogy a nemzetnek és koronának kiegyenlíthetetlen véleménye miatt ezen átvizsgálás eredmény nélkül maradna: mi történik akkor? Új törvényt alkotni nem lehetne Ő Felsége beleegyezése nélkül; a régi törvények végrehajtását nem követelhetnők, mert magunk megvallottuk volna, hogy azokat végrehajtani nem lehet: hát mi marad hátra? Miután az állam kormányzati organikus törvények nélkül nem lehet, kényszerülve lenne Ő Felsége nekünk törvényt octroyálni”.⁶³

Ehhez szorosan kapcsolódott *Deák* azon érve, miszerint Magyarország közjogának három legfontosabb alapelve közül az egyik az volt, hogy „a törvényhozó hatalomnak azon részét, mely a fejedelmet illeti, csak a koronázott magyar király gyakorolhatja”.⁶⁴ E tételt megfordítva érvelt *Ghyecz*, mondván, hogy „az 1790. III. t.c.z. az örökös királynak ünnepélyes megkoronáztatása előtt csupán az országnak alkotmányával megegyező kormányzását engedi át”⁶⁵ – ami újabb érvet jelentett a 48-as törvények szükségzerű visszaállítása mellett. *Deák* – párhuzamot vonva jelen és múlt között – a következő kérdést tette fel, amikor felmerült a vita során az aranybulla ellenállási záradékának eltörlése: Mondta-e Leopold azt, hogy: Visszaadom alkotmányokat, de ezen pontot töröljétek előbb ki?”⁶⁶ A kérdést megválaszolva elmondta, hogy: „ő nem mondta; hanem visszaállította az alkotmányt föltétel nélkül, teljes erejében, és csak hat esztendő múlva törölte-tett el azon záradék, a nemzet és a fejedelem szabad akaratából.”⁶⁷

6. Alkotmány

A korabeli alkotmány vizsgálható formai és tartalmi értelemben is. Formai szempontból nézve nem képezheti vita tárgyát, hogy 1848-ban nem született kartális alkotmány. *Szabó István* egy tanulmányában írja, hogy a szocialista történetírás az elmaradottság jegyeként értékelte a magyar alkotmányfejlődés ezen „hiányosságát”,⁶⁸ de a kiegyezési tárgyalások során vitathatatlanul segített a Béccsel való elfogadtatásban a tény, hogy az áprilisi törvényeket ily módon könnyebben be lehetett akként állítani a magyar alkotmányfejlődés evolúciós és nem revolúciós termékeként. Erre már csak amiatt is hatalmas szükség volt, mert rendkívül valószínűtlennek tekinthetjük, hogy Bécs akár 1848 márciusában, a bécsi és a pesti forradalom kirobbanásának heteiben hajlandó lett volna egy radikálisan új alkotmány elfogadására – ami igaz még abban az esetben is, ha jól tudjuk, hogy erre a magyar politikusok közül senki sem törekedett. Önmagában az is

⁶² *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXV. országos ülés, 210. p.

⁶³ U.o.

⁶⁴ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIX. országos ülés, 291. p.

⁶⁵ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIV. országos ülés, 187. p.

⁶⁶ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIX. országos ülés, 294. p.

⁶⁷ U.o.

⁶⁸ SZABÓ ISTVÁN: *Történeti alkotmány a polgári korban*. Jogtörténeti Szemle. 2014/4-2015/1. 99. p.

mutatja, hogy helyesen jártak el elődeink, amikor 1848. március 27-én elutasító tartalmi királyi leirat született a független magyar felelős ministerium alakításáról szóló törvényjavaslat egyes rendelkezései vonatkozásában, és csak azt követően kerülhetett a komoly alkotmányos változtatásokat előirányzó törvénycikk szentesítésre, amikor a magyar országgyűlés elfogadta a bécsi udvar javaslatait.

Tartalmi szempontból nézve még érdekesebb a kérdésfelvetés, hogy mit is eredményezett az 1848-as törvények elfogadása a történeti alkotmányra nézve – gondolok itt egyfelől *Ludwig von Rosenfeld* tanácsosra, aki a Staatskonferenz 1848. március 26-ai ülésén kijelentette az előbb idézett 1848. évi 3. tc. vonatkozásában, hogy „es ist eine neue Verfassung für Ungarn”,⁶⁹ tehát lényegében tagadta Eötvösék azon felfogását, miszerint a történeti alkotmányt megújító törvények születtek és nem egy vadonatúj alkotmány. 1861 augusztusában *Anton Schmerling*, immáron miniszterelnökként azt mondta a Reichsrat ülésén a februári pátensről, miszerint a „magyar országgyűlés jól felfogott kötelessége az lett volna, hogy alkotmányát ehhez a feltételhez [azaz a pátenshez – K.I.] igazítsa, ehelyett az „őstiszteletű” magyar alkotmánynak részét nem képező 1848-as alkotmányt (...) bázisul nyilatkoztatta ki.”⁷⁰ Hasonlóképp *Degré Alajos* is azon a véleményen van, miszerint „1848-ban (...) nem reformálták, kiterjesztették a rendi alkotmányt, hanem annak megszüntetésével új alkotmány létesült”.⁷¹

E szempontból vizsgáljuk meg, hogy miként vélekedtek a kérdésről a kor meghatározó politikusai: *Ghyczy Kálmán* egyértelműen kijelentette, hogy a jogfolytonosság ösvénye az 1848. esztendei sarkalatos törvények visszaállítását, a felelős minisztérium és a törvényhatóságok helyreállítását jelentette.⁷² *Apponyi György* is akként nyilatkozott a felelős minisztérium ügyében, hogy „a miniszteri kormányrendszert nemcsak a nemzet törvényes jogának ismerem el, hanem azt a kor követelése szerint politikai szükségnek és postulatumnak mondanám, ha az a törvény által nekünk már megadva nem volna”.⁷³ Másik oldalról nézve is feltehetjük a kérdést, miszerint elképzelhető-e az, hogy ekkoriban már „csak” az áprilisi törvényeket értették-e az alkotmány fogalma alatt a kortársak. Ezzel kapcsolatban véleményem szerint a legjobban a Deák-párti *Zsedényi Ede* világítja meg a helyzetet, amikor azt mondta a válaszfelirati javaslat vitája folyamán, hogy: „Mi igenis mindnyájan a 48-ki törvények alapján állunk, alkotmányunk alapját azonban ezen törvényekkel együtt nyolcz század története őrzi.”⁷⁴

7. Az út a kiegyezéshez

A trónbeszédre adandó első válaszfelirati vita lezárultát követően sem volt az út zökkenőmentes: a magyar országgyűlésnek a jogfolytonossághoz ragaszkodó válaszfeliratára megszületett *Ferenc József* 1866. március 3-án kelt leirata, amelyben királyunk ugyan

⁶⁹ RUSZOLY JÓZSEF: *Parlamentarizmus és népképviselés 1848-ban*. Rubicon Online. http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/parlamentarizmus_es_nepkepviselo_1848_ban/ Utolsó letöltés ideje: 2018. március 31.

⁷⁰ HANÁK 2001, 93. p.

⁷¹ DEGRÉ ALAJOS: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. IDResearch Kft. Publikon Kiadó. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Pécs, 2010. 294. p.

⁷² *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIV. országos ülés, 187. p.

⁷³ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIX. országos ülés, 287. p.

⁷⁴ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIV. országos ülés, 180. p.

örömmel nyugtázta, hogy a képviselők elfogadták a Pragmatica sanctiót, mint közös alapot, de ragaszkodott a közös ügyek lényegében az októberi diplomában meghatározott köréhez, az 1848. évi 2., 3. és 4. törvénycikkekről pedig kimondta, hogy ezek módosítása azért szükséges, mert egyenesen királyi jogaiba ütköznek. Az uralkodó ezzel kapcsolatban az országgyűlés felosztatásának lehetőségét, valamint a nádort teljhatalmú királyi helyettesé tevé rendelkezésekre hivatkozott.⁷⁵

A magyar országgyűlés képviselői újabb válaszfeliratban reagáltak a király érveire, és amellet érveltek, hogy „a végrehajtó hatalom körében magok a törvények határozzák meg a királyi jogokat, s ezeket a törvényekkel ellentétbe állítani nem lehet”, valamint hangsúlyozták, hogy „Magyarországban a királynak minden joga szintűgy a törvényen alapszik, mint a nemzet jogai, s a legfőbb hatalmat is a törvény adta a magyar királynak.” Ennek kapcsán utaltak az 1741. évi 11. tc. 2. §-ra, ami „a *neki engedett* legfőbb hatalom” fogalmával írta körül a király hatalmát, azaz ismét csak hangsúlyozták annak törvényeken nyugvó voltát.

Az uralkodó ezt követően fél évre elnapolta az országgyűlés üléseit, és legközelebb már csak a Königratz-nél elszenvedett vereséget követően, 1866 novemberében ült össze ismét a magyar törvényhozás. Az összehívást elrendelő királyi leiratban a magyar követelések ekkor sem találtak kedvező visszhangra.⁷⁶ A megoldáshoz azonban úgy tűnt, hogy mégis közelebb kerültünk: *Horvát Boldizsár* kiemelte, hogy „a legújabb leiratban a fejedelem ünnepélyes elismerése már most ama törvényeknek nem pusztán alaki érvényességére, hanem beltartalmokra is kiterjed, midőn nyíltan a felelős kormány életbe léptetéséről szól, a mi ellen eddig a döntő körökben szent borzalom uralkodott.”⁷⁷ A közös ügyek széles formulázására való törekvés ekkor még a császári oldalon fennmaradt, valamint a parlamentáris kormány felállítására vonatkozóan is még csak ígéret született – igaz, az viszont nem csak Magyarország vonatkozásában hangzott el.⁷⁸ *Deák* és *Tisza Kálmán* vitája, amely a kiegyezési törvények javaslatait kidolgozó 67-es bizottság további működésével állt összefüggésben, *Deák* javára dőlt el,⁷⁹ aminek eredményeként sor került 1867. március 17-én azon királyi leirat kibocsátására, amellyel *Ferenc József* visszaállította Magyarország alkotmányát és kinevezte *Andrássy Gyula* grófot miniszterelnökké.⁸⁰ A királykoronázást követően nem sokkal került sor a 1867. évi 12. tc. elfogadására, amely rögzítette Magyarország közjogi helyzetét és megszületett a közös ügyi alku eredményeként az Osztrák-Magyar Monarchia.

Deák Ferenc szavait idézve: „Nem kis erőlködésünkbe került mindmagunkban küzdeni, s kimondani e szót: elállunk inkább a törvény szigorától, elnézéssel leszünk a felelős minisztérium iránt, csak a kiegyenlítés lehető legyen, csak alkotmányunk visszaállítassék.”⁸¹ Végző soron azonban az ő tehetségét és kitartását dicséri, hogy a kiegyenlítés lehetővé vált, alkotmányunk visszaállítása által.

⁷⁵ Lásd: *Képviselőházi irományok*, 1865. I. kötet, 16. szám, 44–47. pp.

⁷⁶ Lásd: *Képviselőházi irományok*, 1865. II. kötet, 42. szám, 1–3. pp.

⁷⁷ *Képviselőházi napló*, 1865. III. kötet, LXXIV. országos ülés, 13. p.

⁷⁸ „Minthogy pedig el vagyunk határozva a felelős kormányzati rendszert nem egyedül Magyarországon, hanem általánosan érvényre emelni (...)”. Lásd: *Képviselőházi irományok*, 1865. II. kötet, 42. szám, 2. p.

⁷⁹ *Képviselőházi napló*, 1865. III. kötet, LXXVIII. országos ülés, 129–130. pp.

⁸⁰ Lásd: *Képviselőházi irományok*, 1865. II. kötet, 60. szám, 49–51. pp.

⁸¹ *Képviselőházi napló*, 1865. I. kötet, XXIX. országos ülés, 295. p.